

ПРО ПРОБЛЕМУ ДУХОВОЇ СТРУКТУРИ ТА НЕВЛАСТИВИЙ ПІДХІД ДО НЕЇ

I. СТЕП І СТЕПОВИК

„Я народився в степах. Ви розумієте, добре розумієте, що то значить в степах. Там перш за все немає ханливості. Там люди, напр., їздять волами. Запряжуть у широкий, поважний віз пару волів, покладуть надію на Бога і їдуть. Воли собі ступають, земля ходить круг сонця, планети творять свою путь, а чоловік лежить на возі і їде. Трошки підкусить, виспить-ся трохи, проїдеться з батяжком наперед, підїде волів, крикне задумливо „гей!“, і знов поважно піде собі наперед.

Там немає ханливості, там кожний знає, що, скільки не хайайся, а все тобі буде степ та небо, та могили. І тому чоловік їде, не псуєчи собі крові ханливістю, і нарешті приїздить туди, куди йому треба“.

Читаючи цей мистецький малюнок, здається нам, що він, як не можна краще, розкриває нам таємниці психіки степовика, зв'язку людини із степом. „Там немає ханливості“: ось де секрет відношення людини і до природи, і до праці, і до себе самої, і до духового життя. Масний чорнозем не вимагає великої напруги енергії. Тут час не мірний; простір, якого людина не збирається подолати, відбирає вартість часові. Спостерігаючи величезний коловорот буття, ця людина погоджується на малу роллю, не думає і не гадає впливати на хід подій, не допускає навіть думки про те, що вона повинна зазначити свою волю в книзі буття. Така постава до життя може свідчити про філософічну резигнацію, своєрідний скепсис, але — як же легко все це може бути м'якою подушкою для звичайних лінощів! Далі: безмежність степу, брак різко окреслених ліній їде в парі з браком різко зазначених рис характеру та браком категоричного імперативу, що визначував би поведінку людини. Тут немає місця для суворої етики обов'язку, натомість мається прекрасний ґрунт для моралі „самсобіванства“.

Ось що говорить степ про людину, ось що вичитуємо в наведеному уривку.

Однак зовсім інший зміст вкладає в степ, напр., П. Феденко (див. „Вплив історії на укр. нар. характер“ — Наук. Збірник Укр. Вільн. Університету в Празі, т. III, стор. 375—385, Прага 1942). Він також приписує степові надзвичайно важливу роллю в формуванні українського народного характеру, але степ у нього — це, в історичній перспективі, „країна плачу“, „через яку сотки тисяч української людности протягом віків пішли в вічну неволю на аркані номадів“; це не статичний простір, що не знає різких ліній, а простір, що раз-у-раз вимагає від людини, щоб мечем значила такі різкі лінії, яких не дала сама природа. Таким чином, степ вимагає повсякчасної волевої напруги і плекає лицарського духа, тоді як перше, коли ми дивились на степ очима поета, здавалося нам, що „степ“ веде до відпруги енергії та робить з людини безтурботного споживача дарів землі.

І там степ, і тут степ, а проте — який відмінний їх зміст!

II. „DER MENSCH IST, WAS ER ISST“.

„Як я буду господиною, — міркує героїня одної англійської повісті, — то в мене не буде в кухні ні перцю, ні оцту. Це ж бо, мабуть, перець робить людей гіркими, а оцет — квасними“.

Не трудно зійти на стежки отакого міркування, коли дошукуємося зв'язку між психофізичними властивостями людини чи народу і якістю їх відживлення. Здається, — що може бути простіше, як встановити такий зв'язок? Тому то без одробини сумніву повторюємо про „картопляну кров“ галицького селянина, тому то гадаємо, що м'яка вдача українця, брак агресивності в його відношенні до — навіть ворожого — довкілля є, нібито, наслідком безм'ясного харчування. Не заперечуючи ваги такого чи іншого харчування, не можемо, проте, пристати на Фюербахову формулу: „Людина єсть те, що вона їсть“. Безперечно, і норддєць запидіє на самій воді і картоплі. Але ж не можна не рахуватися з фактом, що не всі агресивні народи є м'ясоїдами. Тому, може, й оправданий буде такий сумнів: Чи український народ м'якосердий, неагресивний тому, що недоїдає (тоніше — не їсть м'яса), чи, може, навпаки — недоїдає тому, що він неагресивний? Адже приймаємо, що й він, так як і інші народи, пережив у своєму розвитку ловецьку добу, а в ту добу — відома річ — мусів наїдатися м'яса. Чому ж пізніше волів перейти на галушки чи вареники? Хіба ж мало було ще і в козацькій добі дичини по лісах і степах? Хіба ж не можна було і в пізніших часах плекати більше тварин і, власне, споживати їх?

Отже: де тут причина, а де наслідок?

Ставлячи таке питання, ми ще тим самим його не вирішуємо, а тільки застерігаємо від спрощення проблеми.

III. НАША ГЕЛЛЕНСЬКІСТЬ

Перейдемо до вищих сфер духового життя народу.

Ще колись Гердер добачив в українському народі духа Геллади. Перспективами духових зв'язків між Україною і Гелладою захоплений Юрій Липа („Призначення України“), що вважає гелленськість за один з основних елементів української духовности (поруч трипільського та чотського елементів). Але, як розуміти цю гелленськість? Чи це духовна властивість, яку перещеплено на український організм підчас вагітної своїми наслідками зустрічі наших пращурів із гелленським світом на берегах Чорного моря? Сама назва вказувала б, ніби, на таке перещеплення. Але мусимо мати на увазі засвідчений психологією факт, що при зустрічі з новими ідеями, новими духовими цінностями і окрема людина, і народ переймають та засвоюють те, що відповідає їх власній духовій структурі, хоча до того часу воно було в них тільки в зародку, нерозвинене, — залишаючи без уваги або й свідомо відкидаючи все те, що їм чуже.

(Докінчення статті з 5-ої стор.)

Отже, насувається питання: Чи гелленськість не є щось притаманне українській духовості, і саме тому, що в українському народі були зародки гелленськості, він міг споріднитися з гелленським духовим світом? (На таке розуміння натякає й Липа: „Геллени — каже він — мали духове споріднення з трипільцями”). Чи гелленськість не скристалізувалася в нас як вираз нашої ж туги в той час, коли ми, будучи „варварами” (барбарой),

„В душі плекали сон далекої Геллади”?

(М. Зеров)

IV. ВИСНОВКИ

Духові потуги одиниці й народу, їх прямування, їхні погляди на світ і життя тісно сплітаються з їх духовою структурою. У свою чергу існують якісь зв'язки між духовою структурою людей — з одного боку, і між фізіологічними та біологічними чинниками, впливами природи і культурно-історичними впливами — з другого боку. Але духову структуру не можна вважати просто за вислідну зовнішніх впливів. Досліджуючи ті впливи, мусимо завжди задавати собі питання: Яка внутрішня субстанція даної людини чи народу? Чи і який є основний закон їх внутрішнього розвитку?

Нехай і так, що такі питання мають для нас покищо тільки значення методичного застереження. Але саме в цій своїй ролі вони, в процесі наших дослідів, будуть здержувати нас від передчасних висновків.

Д. Козій